

W okresie piętnastolecia częstego wzajemnego obcowania zawiązała się między nami serdeczna przyjaźń, poznałem Waltera jako człowieka. Posiadał zdolność niezwykle łatwego nawiązywania kontaktów z ludźmi nawet przelotnie spotkanymi, gdyż ludzie kochał, w każdej potrzebie gotów był im służyć pomocą, nawet wobec tych, do których miał powody czuć urazę, nie żywił nienawiści, bo nie było w nim krzty nienawiści. Był człowiekiem dobrym i szlachetnym, ten mój przyjaciel-Niemiec.

Władysław Markiewicz

TADEUSZ MENCEL (6 VIII 1912 - 10 VIII 1987)

Tadeusz Mencil, profesor zwyczajny w Instytucie Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej zmarł tragicznie w dniu 10 sierpnia 1987 r. Należał do tych osobowości, które w każdym miejscu pracy i sytuacji życiowej nie tracą optymistycznego spojrzenia na to, co dzieje się wokół. Był aktywny do ostatnich dni swojego życia. Pozostawił wiele prac nie zakończonych.

Tadeusz Mencil urodził się 6 sierpnia 1912 r. w Łodzi. W 1931 r. ukończył Gimnazjum Humanistyczne im. M. Kopernika i w tym samym roku zapisał się na studia historyczne w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W latach studiów (1931 - 1935) krystalizowały się Jego zainteresowania naukowe pod wyraźnym wpływem mistrza — profesora Adama Mieczysława Skalkowskiego. Na jego to seminarium magisterskie uczęszczał. Tu znalazł się nie tylko pod wpływem osobowości profesora, wybitnego znawcy powszechnych i polskich dziejów nowożytnych, ale miał możliwość poznawania tajników warsztatu naukowego i metod badawczych historii. Uczęszczał też na wykłady i seminaria innych wybitnych uczonych, by wymienić przykładowo Kazimierza Tymienieckiego. Atmosfera lat studenckich w Uniwersytecie Poznańskim, wpływ wielkich autorytetów naukowych i własna praca oraz zainteresowania badawcze stały się podniętą do pogłębionych studiów nad dziejami Księstwa Warszawskiego. Wynikiem tych studiów stała się Jego praca magisterska pt. *Sejmy Księstwa Warszawskiego* napisana pod wpływem i z inspiracji naukowej profesora Skalkowskiego. Wybór tematu i intuicja mistrza okazały się niezwykle trafne, ponieważ przy tym okresie naszych dziejów nowożytnych pozostał Profesor Mencil do ostatnich dni swojego życia, stając się niekwestionowanym autorytetem, a jego prace nie tylko przybliżyły nam tamte lata, ale przyniosły nowe ustalenia.

Po ukończeniu studiów w 1935 r. pracował najpierw jako praktykant nauczycielski w średnich szkołach w Łodzi, nie otrzymując za to żadnego wynagrodzenia i jednocześnie kontynuował badania nad dziejami Księstwa Warszawskiego i jego ministrem sprawiedliwości Feliksem Lubińskim. Nieustannie utrzymywał ściśle kontakty naukowe z profesorem Skalkowskim, który podjął się opieki naukowej nad młodym adeptem nauk historycznych. Dzięki tej pomocy profesora otrzymał T. Mencil w końcu 1936 r. dwuletni zasiłek Funduszu Kultury Narodowej. Pomoc materialna pozwoliła na zintensyfikowanie badań naukowych nad przyszłym doktoratem o Lubińskim. Dotarł w tym okresie do wszystkich najważniejszych archiwów i bibliotek, w tym również do zbiorów prywatnych, w kraju. W 1937 r. przebywał w Dreźnie, gdzie przeprowadził solidną kwerendę archiwalną i biblioteczną w tym mieście. W latach 1938 - 1939 pracował w Wojskowym Biurze Historycznym, kontynuując studia nad doktoratem i jego wstępną redakcją oraz, pod

wplywem profesora M. Handelsmana, zaczął gromadzić materiały do dziejów Armii Polskiej we Francji w czasie I wojny światowej i do losów II Brygady Legionów.

Po wybuchu wojny w 1939 r. i w latach okupacji podzielił losy polskiej młodzieży. Przedostał się najpierw na Węgry, gdzie przeszedł obozy dla internowanych, by potem przez Jugosławię dotrzeć w lutym 1949 r. do Francji. Zaciągnął się do Armii Polskiej gen. W. Sikorskiego. Przeszedł kampanię francuską, dostając się do niewoli w Wogezach. Przebywał w obozach jenieckich w Żaganiu (Sagan), Srebrnej Górze (Silberberg VIII C) i w Łambinowicach (Lamsdorf). Po wydostaniu się z niewoli w połowie 1941 r. przebywał najpierw w Warszawie, a potem na Lubelszczyźnie. Tu pracował w cukrowni w Opolu Lubelskim aż do wyzwolenia w lipcu 1944 r. i jednocześnie uczestniczył w pracach konspiracyjnych i tajnym nauczaniu. W latach 1944 - 1947 podjął pracę nauczyciela historii w średnim szkolnictwie w Lublinie, wiążąc się najmocniej z Prywatnym Gimnazjum i Liceum M. Sobolewskiej, słynącym z wysokiego poziomu nauczania i powszechnie znanych tradycji oświatowych szkoły.

W 1947 r. po raz drugi znalazł się na „poznańskim bruku”, podejmując pracę w Archiwum Państwowym. Nawiązał zerwane w czasie wojny i okupacji kontakty naukowe z uniwersytetem i Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, aktywnie pracując w Komisji Historycznej. Ponownie znalazł się w orbicie wpływów naukowych profesora Skalkowskiego i w czerwcu tego samego roku doktoryzuje się pod jego kierunkiem. Rozprawa doktorska: *Feliks Lubieński — minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1752 - 1848)*, obszerne studium poświęcone jednemu z najwybitniejszych reformatorów systemu ustrojowego i sądownictwa oraz współtwórcy dekretu grudniowego, opublikowana w 1952 roku, spotkała się z bardzo życzliwym rezonansem w świecie naukowym. Monografia ta oraz studia na temat wprowadzenia Kodeksu Napoleona w Księstwie Warszawskim i *Organizacja sądownictwa na ziemiach polskich w okresie Komisji Rządzącej* określały niejako główny nurt zainteresowań naukowych Profesora — dzieje Księstwa Warszawskiego, których był wybornym znawcą. W tym nurcie są także liczne Jego studia poświęcone organizacji i działalności administracji w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. Na szczególne podkreślenie w tym miejscu zasługuje obszerne studium pt. *Galicja Zachodnia 1795 - 1809. Studium z dziejów ziem polskich zaboru austriackiego po III rozbiórze*. Praca ta stanowi owoc wieloletnich studiów źródeł krajowych oraz zbiorów wiedeńskich i lwowskich.

W tym nurcie Jego zainteresowań mieszczą się liczne prace i studia analizujące postawy i zachowania społeczeństwa polskiego w dobie porozbiorowej, głównie walk narodowowyzwoleńczych i działalności spiskowej. Odnosi się to przede wszystkim do czasu Powstania Listopadowego i Powstania Styczniowego, a także powstania Polski niepodległej w 1918 r.

Profesor Mencil był także świetnym archiwistą. Poza pracą w Archiwum Państwowym w Poznaniu (1947 - 1953 i w drugiej połowie 1954 r.), był organizatorem i pierwszym dyrektorem Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Zielonej Górze z siedzibą w Sulechowie, a od początku 1955 do września 1961 r. był dyrektorem Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie. Położył wielkie zasługi we właściwym zorganizowaniu i funkcjonowaniu zielonogórskiej i lubelskiej placówki archiwalnej. Godził znakomicie działalność organizatorską z pasją badawczą z zakresu archiwistyki i archiwoznawstwa, będąc autorem wielu rozpraw i artykułów z dziejów archiwistyki polskiej oraz prezentując te wyniki na krajowych i międzynarodowych zjazdach naukowych.

Najważniejszy w Jego życiu, działalności organizacyjnej, aktywności twórczej

i badawczej był drugi „okres lubelski”, poczynając od 1955 r. po kres życia. W tym okresie powstały Jego monograficzne studia, rozprawy i artykuły, podręczniki szkolne, liczne recenzje prac naukowych krajowych i zagranicznych, wydawnictwa źródłowe. Zainteresowania naukowe tego okresu koncentrują się na wspomnianych wcześniejszych wątkach tematycznych i nowej pasji — dziejach Lublina i Lubelszczyzny. Z zakresu tego ukazały się Jego niezwykle wartościowe, źródłowe studia. Z Jego inicjatywy i pod redakcją ukazał się pierwszy tom dziejów Lubelszczyzny, najpełniejsze dotychczas opracowanie historii regionalnej, historia Lublina. Z jego nazwiskiem łączy się powstanie „Rocznika Lubelskiego”, którego był współzałożycielem i współredaktorem. On także był inicjatorem i pierwszym redaktorem „Zeszytów Majdanka”. Nagła śmierć nie pozwoliła Mu ujrzeć źródłowego studium na temat wsi polskiej w pierwszej połowie XIX w., które jest w druku i zbioru rozpraw i studiów na temat walk narodowowyzwoleńczych na Lubelszczyźnie w ubiegłym stuleciu. Nie doczekał także i nie dokończył pracy redakcyjnej kolejnego tomu protokołów Rady Stanu Księstwa Warszawskiego oraz innych prac, w tym monumentalnego dzieła na temat obozu koncentracyjnego na Majdanku. Jego zasługi naukowe w śledzeniu przeszłości Lubelszczyzny i dziejów nowożytnych polskich i powszechnych nie dadzą zamknąć się w suchym wyczeniu prac. Jego dorobek naukowy liczy ponad 200 pozycji i zajmuje trwale miejsce w naszej historiografii i nauce polskiej. Cechuje te badania wielostronność i ogromna erudycja, solidne dokumentowanie własnych sądów i przemyśleń, interesująca interpretacja zjawisk i wydarzeń zmierzająca do wykrywania prawdy i jej upowszechniania.

Od 1957 r. swoje losy związał z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej, najpierw godząc te nowe obowiązki z kierownictwem Archiwum Państwowego w Lublinie, a od 1961 r. już tylko na uczelni. Był kierownikiem Katedry Historii Polski XIX i XX wieku, potem Katedry Historii Nowożytnej i wreszcie Zakładu Historii Nowożytnej do czasu przejścia na emeryturę w 1982 roku. Był także pierwszym dyrektorem Instytutu Historii (1970 - 1972) i dwukrotnie dziekanem Wydziału Humanistycznego (1962 - 1964 oraz 1968 - 1970). Wykształcił ponad 200 magistrów historii, wypromował kilkunastu doktorów, był opiekunem kilku habilitacji, uczestniczył w wielu przewodach doktorskich i habilitacyjnych w innych ośrodkach naukowych w kraju, a także awansach profesorskich. W UMCS przeszedł najważniejsze etapy swojego naukowego awansu — profesora nadzwyczajnego (1968) i profesora zwyczajnego (1976).

Profesor Mencil był człowiekiem wielkiej pracowitości, skromności, życzliwości dla innych. Aktywnie uczestniczył w życiu naukowym w Lublinie i w kraju do dni ostatnich. Był honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego, wieloletnim członkiem jego Zarządu Głównego i wiceprezesem, organizatorem PTH w Zielonej Górze i prezesem oddziału w tym mieście, przez kilka lat był prezesem PTH w Lublinie, był honorowym członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem Rady Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, przewodniczącym Rady Naukowej Wydawnictw o Majdanku i Towarzystwa Opieki nad Majdankiem, aktywnym członkiem Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce oraz Okręgowej Komisji w Lublinie. To tylko niektóre organizacje i inicjatywy, gdzie nazwisko Jego wpisało się na trwałe.

Profesor Mencil za działalność naukową, organizacyjną i społeczną także otrzymał kilkakrotnie nagrodę ministra nauki i szkolnictwa wyższego, nagrody władz miasta i województwa lubelskiego. Wyróżniony został honorowym tytułem: Zasłużony Nauczyciel PRL, a także odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim Orderu Odrodzenia

Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej i innymi.

Jego pogrzeb w dniu 14 sierpnia 1987 r. na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie był swoistą manifestacją, w której uczestniczyli koledzy, współpracownicy, wychowankowie i uczniowie, przedstawiciele różnych organizacji i instytucji. Żegnali Profesora, wielkiego serca i wrażliwości człowieka, humanistę i uczonego.

Albin Koprakowniak

I
R
a
j
g
s
2
o
ty
z
R
3
Z
kr
Lu
ba